

XIX საუკუნის 70-იანი წლების სალიტერატურო კრიტიკა და გიორგი წერეთელი

ქაჯაია მანანა

საქართველოს სახელმწიფო ტექნიკური უნივერსიტეტი, თბილისი

DOI: <https://doi.org/10.52340/idw.2023.59>

აბსტრაქტი. ნაშრომში განხილულია XIX საუკუნის ქართველი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის, გიორგი წერეთლის პიროვნული, საზოგადოებრივი და შემოქმედებითი სტილი XIX საუკუნის 70-იანი წლების კრიტიკოსთა შეფასებით.

ჩვენ წინაშე დგას საინტერესო შემოქმედი. გიორგი წერეთელმა ილია ჭავჭავაძესა და აკაკი წერეთელთან ერთად, 60-იანი წლებიდან, ე.ი. ჭაბუკობიდან მოყოლებული გარდაცვალებამდე იტვირთა ძალზე მძიმე და საპასუხისმგებლო მისია ხელოვანისა და, ამავე დროს, ერის მოძღვრისა.

გიორგი წერეთლის კრიტიკული განხილვის გზაზე, ოთხი პერიოდიდან პირობითად გამოვყოფთ XIX საუკუნის 70-იან წლებს. ამ წლების კრიტიკული წერილებიდან ჩვენს ხელთ არსებული მასალების მიხედვით პირველობა უნდა მივაკუთვნოთ ნიკოლოზ დიმიტრიძის (ნ. დ. ყიფიანის) წერილებს, რომლებიც „დროების“ 1871 წლის №8, №14-ში დაბეჭდა რუბრიკაში „ბიბლიოგრაფია“. ასევე განხილულია სერგეი მესხის, ანტონ ფურცელაძის, მხცოვანი ქართველი პოეტის, „ქართული სიტყვის მეუფის“ სტატია „მგზავრობა სვანეთისაკენ“. მან უჩვეულო სკუპულოზურობით განიხილა გიორგი წერეთლის მოთხრობა ენობრივი თვალსაზრისით.

ერთი სიტყვით, გიორგი წერეთლის ღრმა მეცნიერული შესწავლისათვის საფუძველი გიორგი წერეთლის თანამედროვე და საზოგადოდ პირველმა კრიტიკოსებმა მოამზადეს. მათ კრიტიკულ ნააზრევში ფაქტობრივად უკვე დაისვა თითქმის ყველა ის საკითხი, რომლებმაც გაღრმავება და სათანადო მეცნიერული ფართო არგუმენტაცია ჩვენს დროში პოვეს.

საკვანძო სიტყვები: საზოგადოებრივი, სტილი, დრამატურგიული, სკრუპულოზული, არგუმენტაცია.

გიორგი წერეთელი XIX საუკუნის ქართული მწერლობის ერთ-ერთი დიდი წარმომადგენელია. იგი იყო პროზაიკოსი, პოეტი, დრამატურგი, ლიტერატურისა და თეატრალური კრიტიკოსი. ჩვენ წინაშე დგას საინტერესო შემოქმედი. გიორგი წერეთლის ღრმამეცნიერული შესწავლისათვის, ჩვენი აზრით, სწორედ მე-19 საუკუნის კრიტიკოსთა ნაშრომებმა მოამზადეს. არა ერთი კრიტიკული სტატია, წერილი დაიბეჭდა მის შესახებ. თავდაპირველად კრიტიკოსთა ყურადღება მიიპყრო გიორგი წერეთელმა, როგორც დრამატურგმა. კერძოდ, გიორგი წერეთელზე თავისი მოსარებები გამოთქვეს ს. მესხმა, ნ. დეიფიანმა, ნ. ნიკოლაძემ, ანტ. ფურცელაძემ.

70-იანი კრიტიკული წერილებიდან გამოირჩევა მხცოვანი ქართველი პოეტი, „ქართული სიტყვის მეუფე“, გროგოლ ორბელიანი, რომელიც ითვლება ერთ-ერთ პირველ შემფასებლად

გიორგი წერეთლის პროზისა.

როგორც ცნობილია, ჯერ კიდევ ათენის დემოკრატია უთმობდა განსაკუთრებულ ყურადღებას თეატრს და მის მუშაობას ყოველმხრივ უწყობდა ხელს. თეატრის ინტერესებზე ზრუნვის სახელმწიფო რანგში აყვანას, ბუნებრივია, თავისი საფუძველი ჰქონდა. კერძოდ, როგორც სათანადო სამეცნიერო ლიტერატურაშია აღნიშნული, „თეატრი ხალხის ფართო მასებში დემოკრატიული სახელმწიფო წყობილების იდეალებს ნერგავდა და ამიტომ ხშირად ხელისუფლება ღარიბ მოსახლეობას წარმოდგენაზე უფასოდ დასწრების საშუალებას აძლევდა“ [Тронский 1983: 113-116].

ჩვენი აზრით, გ. წერეთლის განსაკუთრებული ყურადღება ქართული თეატრისადმი სწორედ მის მიერ თეატრალური ხელოვნების როლის დემოკრატიის იდეალების პოპულარიზაციის პოზიციიდან უნდა განვიხილოთ.

ბუნებრივია, რომ გ. წერეთელი, ისევე როგორც ილია და აკაკი, დიდ მნიშვნელობას აძლევდა თეატრის როლს ეროვნული შეგნების განვითარებასა და ქართული ენის ავტორიტეტის ზრდაში. მიუხედავად ამისა, ჩვენი აზრით, გიორგი წერეთელს ქართული თეატრი, როგორც ვთქვით, უპირველეს ყოვლისა, დემოკრატიული იდეების გამავრცელებლად, ასე ვთქვათ, მოქალაქეობრივი შეგნების ამაღლების კერად მიაჩნდა. ასეთი მოსაზრების გამოთქმის უფლებას თავად გ. წერეთლის პიესების სიუჟეტების განხილვა გვაძლევს.

თანამედროვენი დიდი ყურადღებით მოეკიდნენ გ. წერეთლის პიესას „ჯიბრი“, რომელიც 1871 წელს „კრებულის“ II წიგნში დაიბეჭდა. ამავე წელს გაზეთ „დროების“ (1871 წ. № 8, 14) რუბრიკაში „ბიბლიოგრაფია“ დაიბეჭდა ნიკ. დიმიტრიძის წერილი, რომელშიც კრებულის I და II წიგნებში დაბეჭდილ სხვა მასალებთან ერთად დიდი ადგილი უჭირავს გ. წერეთლის კომედიის „ჯიბრის“ განხილვას.

სტატიის ავტორი პირველ წერილში („დროება“ № 8, 1871) გაკვირვებით ეხება გ. წერეთლის პიესას, ხოლო შემდეგ მეორე წერილში („დროება“, № 14, 1871) დაწვრილებით აღნიშნავს, რომ გ. წერეთლის პიესა ვრცლად და საინტერესოდ გააშუქა „დროების“ 1871 წლის № 10 ს.მ (სერგეი მესხმა).

მართლაც, 1871 წლის „დროების“ № 10-ში დაბეჭდილ წერილში „კრებული“ I და II წიგნი ს.მ. (სერგეი მესხი) აღნიშნავს, რომ „ჯიბრის“ ღირსება, როგორც ლიტერატურული თხზულებისა, ის არის, რომ მას შეუძლია ჩვენს წარსულზე და ახალ ცხოვრებაზედაც დააფიქროს ყოველი კაცი“ [მესხი 1871: 1-2].

საინტერესოა, რომ სტატიის ავტორი დაუფარავად აღნიშნავს პიესის ნაკლოვან მხარეებსაც და, ამდენად, მისი წერილი პათეტიკურობისაგან დაზღვეულია. კერძოდ, იგი წერს: „ჯიბრი“ მოკლებულია სასაცილო ადგილებს, სცენურ ეფექტსა და მოძრაობას. „ჯიბრში“ ყველა ესენი ნაკლებადაა და ამიტომ ის შეიძლება ისე კარგად ვერ წავიდეს სცენაზე, როგორც მაგ.: „გაყრა“, „მზის დაბნელება“ [მესხი 1871: 2].

ს.მ.-ის (სერგეი მესხი) აზრით, გ. წერეთელზე უფრო დიდი ტალანტის მქონე მწერალი მოახერხებდა კომედიის შინაარსისა და ფორმის ისე შერწყმას, რომ იგი აზრიანიც ყოფილიყო და დინამიკურიც. თუმცა, კრიტიკოსის თქმით, „როგორც არ უნდა იყოს, ჩვენს ღარიბ ლიტერატურაში „ჯიბრი“, მაინც შესანიშნავი თხზულებაა“ [მესხი 1871: 2].

კომედიის ღირსებათა გამოკვეთის მიზნით ნ. დიმიტრიძე (ნ.დ. ყიფიანი) დაწვრილებით განიხილავს მის შინაარსს და განსაკუთრებით წარმოაჩენს კიკოლას _ შინაყმას, რომელიც, მისი აზრით, „მომავლის კაცია“. კიკოლა, სტატიის ავტორის თქმით, ცხოვრებაში არ დაიკარგება და არც ისე დაეცემა, როგორც მოურავი მგელია. ამასთან, კიკოლას მოსიყვარულე ადამიანური

გული აქვს. ნიკ. დიმიტრიძის თქმით, პიესის გმირები დუხჭირი ცხოვრებისაგან არიან გაავებულნი.

სტატიაში აგრეთვე აღნიშნულია, რომ „დროებაში“ ს.მ.-ის მიერ გამოთქმული მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ პიესა „ჯიბრი“ ბატონყმობის დროს ასახავს, უმართებულოა (იგულისხმება „დროების“ 1871 წ. № 10-ში დაბეჭდილი სტატია).

გ. წერეთლის პიესა „ჯიბრმა“ რომ საკმაოდ დიდი ყურადღება დაიმსახურა, იმაზე ის პილემიკაც მეტყველებს, რომელიც ამ პიესის გამო გაიმართა ნიკო ნიკოლაძესა და ანტონ ფურცელაძეს შორის. მართალია, ორივე ავტორი რამდენადმე გასცდა ლიტერატურული კამათის საზღვრებს, მაგრამ, ვფიქრობთ, რომ მათი ნააზრევი საკმაოდ საყურადღებოა.

როგორც ცნობილია, ანტონ ფურცელაძეს სერიოზული უთანხმოება მოუვიდა გიორგი წერეთელთან და საერთოდ „დროება-კრებულის“ რედაქციასთან, რადგან მათ არ დაბეჭდეს მისი თხზულებები. მოგვიანებით ანტონ ფურცელაძემ მოენიძის ფსევდონიმით გაუგზავნა რედაქციას ლექსები, რომლებიც გიორგი წერეთელმა _ იმხანად „დროების“ რედაქტორმა, გაზეთში დაბეჭდა, სწორედ ამიტომ გ. წერეთლისა და ანტ. ფურცელაძის ურთიერთდამოკიდებულება საგრძნობლად გამწვავდა [აბზიანიძე 1959: 315].

ანტ. ფურცელაძემ 1872 წელს „მნათობის“ № 10-ში გამოაქვეყნა სტატია „ათი მტერს ერთი მოყვარეს“, როგორც ვიცით, ანტ. ფურცელაძეს მკვეთრი სტილი ჰქონდა და ამ მხრივ არც დასახელებული წერილი წარმოადგენს გამონაკლისს. მასში დამცინავი ტონით არის განხილული „დროებაში“ 1871 წელს დაბეჭდილი სხვადასხვა სახის მასალა და მათ შორის ნიკ. დიმიტრიძის (ნიკოლოზ ყიფიანის, – მ. ქ.) რეცენზია გ. წერეთლის პიესა „ჯიბრზე“.

ანტ. ფურცელაძე აღნიშნავს, რომ ნიკ. დიმიტრიძე არ ეთანხმება რეცენზიაში ს. მესხის მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ პიესა ბატონყმობის დროს ასახავს [მესხი 1871: 2; 4: 3]. რაც ნამდვილად უმართებულოა, რადგან ანტ. ფურცელაძის თქმით, კარგი იქნება დიმიტრიძემ „ნახოს მეთექვსმეტე გვერდი „ჯიბრისა“, სადაც წერია, რომ ეს თხზულება ეკუთვნის ბატონყმობის დროსა“ [ფურცელაძე 1872: 188].

ამასთან, ანტ. ფურცელაძის აზრით, საერთოდ „დროება-კრებულის“ რედაქცია მხოლოდ მიკერძოებით, მეგობრული დამოკიდებულებების ზეგავლენით ბეჭდავს ნაწარმოებებს და შემდეგ მათზე დადებით რეცენზიებსაც ათავსებს [სკანდელი 1872: 140].

ანტ. ფურცელაძის წერილს „ათი მტერს ერთი მოყვარეს“ გამოეხმაურა ნ. ნიკოლაძე, რომელმაც „კრებულში“ სკანდელის ფსევდონიმით გამოაქვეყნა სტატია „ჩვენი მწერლობა“. მასში ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ ანტ. ფურცელაძე სრულიად უმართებულოდ აკრიტიკებს „დროება-კრებულში“ დაბეჭდილი მასალების ავტორებს, თითქოს ისინი მიკერძოებით, მეგობრობის გავლენით უბეჭდავდნენ ერთმანეთს ნაწარმოებებს და შემდეგ მათზე დადებით რეცენზიებს ათავსებდნენ. ნ. ნიკოლაძე დაბეჯითებით იმეორებს, რომ გ. წერეთლის პიესა „ჯიბრი“ რეცენზენტების მიერ ობიექტურად იყო შეფასებული და პიესის ქებისას ისინი „მეგობრობით კი არა, კრიტიკული მსჯელობით ხელმძღვანელობდნენ“ [სკანდელი 1872: 140].

ნ. ნიკოლაძე მართებულად შენიშნავს, რომ ქართულ დრამატურგიაში ადრე ძირითადად ერთსა და იმავე თემაზე შექმნილი, ერთი სტილის კომედიები სჭარბობდა, ხოლო „ჯიბრი“ ამ მხრივ გარკვეულ სიახლეს წარმოადგენდა.

კრიტიკოსის აზრით, გ. წერეთლის მიერ პიესაში დახატული სამყარო ჯერ კიდევ არ იყო აღწერილი ქართველი მწერლების მიერ. თუმცა მას ყოველი მათგანი ძალიან კარგად იცნობდა. ნ. ნიკოლაძის თქმით, „იქ (პიესაში, – მ. ქ.), ჩვენ ნამდვილ შეუფერავ, ცოცხალ ნაცნობებს ვხედავთ, თითქმის დაგეროტიკული სიმართლით გამოხატულებს. ჩვენ გვესმის მათი ნამდვილი ლაპარაკი და ენა _ ეს არაფერია, მაგრამ ძალა იმაშია, რომ ჩვენი თვალების წინ

დგება მათი ნამდვილი ხასიათი, მათი მოსაზრება, მათი ტვინი და გული, რამდენს უთქვამს „ჯიბრის“ წაკითხვის შემდეგ, „რა საკვირველათ ჩამოგავს `ჯიბრის“ გამდელი ჩემსასო. საზოგადოდ „ჯიბრის“ სურათების სინამდვილე ყველამ აღიარა, ყველამ იცნო და გამოთქვა“ [სკანდელი 1872: 142-143].

ნ. ნიკოლაძე სინანულით წერს, რომ ჩვენში სიყვარულისათვის არავინ არ იბრძვის არც ქალი და არც კაცი, რადგან ცხოვრების პირობების გამო ადამიანთა ნიჭი და ენერჯია მხოლოდ ლუკმა-პურისათვის ბრძოლასა და მიწის ნაჭრის მოპოვებაზე იხარჯება.

ნიკო ნიკოლაძე ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ სიუჟეტის ყოფითი ხასიათის მიუხედავად, გ. წერეთლის პიესა „ჯიბრი“ ახალი მანერის, ახალი კომედიების პროტოტიპი გახდა [სკანდელი 1872: 142-143].

ნ. ნიკოლაძის მიერ გ. წერეთლის „ჯიბრის“ შეფასებას „კრებულის“ ფურცლებზე ანტ. ფურცელაძის მხრიდან მწვავე კრიტიკა მოჰყვა. მართალია, ანტ. ფურცელაძის წერილი მკვეთრი ტონით არის დაწერილი და შეიძლება ითქვას, რომ ობიექტურობითაც არ გამოირჩევა, მიუხედავად ამისა, ვფიქრობთ, რომ მას მაინც აქვს გარკვეული მნიშვნელობა, თავად აღნიშნული წერილის სათაური „საწყალი კუდაბზიკა“ უკვე გ. წერეთლის მიერ შექმნილი სახის მხატვრულ სიძლიერეზე მეტყველებს.

წერილში ანტ. ფურცელაძე ნიკო ნიკოლაძეს „კუდაბზიკა სკანდელს“ უწოდებს, იგი წერს: „რაც კუდაბზიკა წაგიკითხავთ უფ. გ. წერეთლის წერილებში, სწორედ ის კუდაბზიკაა სკანდელი, წარმოიდგინეთ კუდაბზიკა თავისის წელმოწყვეტილი ჯაგლაგით, რომელსაც სცემს მათრახს, დეზებს, ჰხტის თვითონ ზედ ყვანყვალებს, რომ ეგების ამით მაინც აჰყვეს ფეხის ხმას და წავიდეს სხვების თანასწორათაო, მაგრამ ჯაგლაგი აჩქარების მაგიერათ, უშვებს მწუხარებისაგან მუზიკას და რჩება ყველას უკანა: კუდაბზიკა კი ისე იყურება, ისე გიჩვენებთ სახეს და რიხს, თითქოს ეს იჯდეს რაზზედ და უძლოდეს წინ თუ ქსერქსის ჯარებს არა, პრუსიის არმიას მაინც“ [ფურცელაძე 1872: 2].

როგორც ვხედავთ, ანტ. ფურცელაძე კუდაბზიკას თემაზე დაწერილ ვარიაციას გვთავაზობს, სამწუხაროდ, წერილში უდიდესი ადგილი მხოლოდ არაკონკრეტული საკითხების განხილვას ეთმობა.

ავტორი, მართალია, ეხება გ. წერეთლის პიესა „ჯიბრის“ შესახებ ნ. ნიკოლაძის მიერ გამოთქმულ მოსაზრებებს, მაგრამ ძალზე სუბიექტურია მათი შეფასებისას. კერძოდ, როგორც ვიცით, თავის წერილში, რომელიც „კრებულში“ გამოქვეყნდა 1872 წელს, ნ. ნიკოლაძე აღნიშნავდა, რომ გ. წერეთელმა ახალი პერსონაჟები შემოიყვანა და ქართული კომედიების ტრადიციულ გმირებს: სომეხ ვაჭარს, მაჭანკალსა და იმერელ ხელზე მოსამსახურეს გვერდი აუარა. ანტ. ფურცელაძე, რატომღაც ცალკე გამოყოფს ამ აზრს და ასკვნის, რომ პიესის დადებითად შეფასებისათვის ეს არ არის საკმარისი.

ანტ. ფურცელაძე ძალიან ესარჩლება სომეხი ვაჭრების ქართულ პიესებში გამოყვანის ტრადიციას და ამ მოვლენას იმით ხსნის, რომ ყველაზე მეტად ჩარჩები და ვაჭრები ავიწროებდნენ ქართველებს, მისი აზრით, „ჯიბრში“ არ არის დახატული „ცხოვრების სურათები“, იგი „ჯიბრს“ „საცოდავ კომედიას“ უწოდებს“ [ფურცელაძე 1872: 14].

როგორც ცნობილია, თავდაპირველად ანტ. ფურცელაძე საკმაოდ მძაფრად აკრიტიკებდა ილია ჭავჭავაძის მხატვრულ ნაწერებს. აღნიშნულ წერილში იგი კვლავ ეხება ილიას მხატვრულ სტილს და ხაზგასმით მიუთითებს, რომ „ამასთან, ჭავჭავაძეს აქვს ერთი ნაკლებულობა, როგორც აქამდინაც არ ამოიკვეთა, ეგ ისაა, რომ სწერს ცხოვრებას და არა მოქმედებს ცხოვრებას; ანუ უკეთა ვთქვათ, აწერს ცხოვრებას იმას, რაც თვით ცხოვრების მომდინარეობიდან, რაც ცხოვრების მიზეზებიდან, რაც გარშემო მოვლენებიდან ხშირად არ

წარმოდგებიან, ... ამგვარმა მაგის (ი. ჭავჭავაძის, – მ. ქ.) მოქმედებამ დაჰბადა ჩვენს მწერლობაში უფ. გ. წერეთლის „ჯიბრი“ და „ჩვენი ცხოვრების ყვავილები“ („ჩვენი ცხოვრების ყვავილი“, – მ. ქ.) და მისი მსგავსები, რომელშიაც ისახებიან სრულიად ეს აწერილი ჭავჭავაძის ნაკლულელები“ [ფურცელადე 1872: 37].

ჩვენი აზრით, ანტ. ფურცელადემ თავისდაუნებურად, საკმაოდ მაღალი შეფასება მისცა გ. წერეთლის „ჯიბრს“ იმით, რომ იგი ილიას ნაწარმოებების გავლენით შექმნილად ჩათვალა. ბუნებრივია, „ჯიბრი“ ნამდვილად არ შეიძლება დავაყენოთ ი. ჭავჭავაძის „მგზავრის წერილებს“ გვერდით. ვიმეორებთ, რომ „ჯიბრის“ ი. ჭავჭავაძის ნაწარმოებების გავლენით შექმნილად მიჩნევა ანტ. ფურცელადის მხრიდან მაინც ფაქტობრივად დადებით შეფასებად მიგვაჩნია.

საერთოდ, მწერლის შემოქმედების შეფასების განხილვისას, ბუნებრივია, ჩვენთვის უპირველესი მნიშვნელობა ენიჭება თავად შემფასებლის პიროვნულ ღირსებებს. მიუხედავად მთელი რიგი წინააღმდეგობებისა, გრიგოლ ორბელიანის ავტორიტეტი შეიძლება ითქვას, რომ მართლაც შეუვალი იყო ქართული საზოგადოებისათვის. ამასთან, ისიც გასათვალისწინებელია, რომ იგი ღრმად განათლებული პიროვნება გახლდათ, როგორც შეეფერებოდა მის მაღალ წარმოშობას. ბრწყინვალე ქართველი რომანტიკოსი პოეტი მთელი თავისი ხანგრძლივი ცხოვრების მანძილზე დიდი ინტერესით ადევნებდა თვალს ქართული მწერლობის განვითარებას. ინტერესით ეცნობოდა ახალ სახელებს. ახარებდა ნიჭიერი კაცის გამოჩენა, ხოლო ის, რაც მისი აზრით საზიანო იყო ქართული მწერლობისათვის, მის დაუფარავ უკმაყოფილებას იწვევდა და თავს მოვალედ რაცხდა წინ აღდგომოდა მას.

საყოველთაოდაა ცნობილი ის მაღალი შეფასება, რასაც გრ. ორბელიანი ილია ჭავჭავაძეს აძლევდა, თვით მათი პოლემიკის პერიოდში, მოგვიანებით მხცოვანმა პოეტმა ვერ დაფარა სიხარული ახალგაზრდა ალ. ყაზბეგის კითხვისას და აღტაცებით აღნიშნა „მზამ, ქართველთ ჰომიროს არს!“ გადმოცემის მიხედვით, პოეტი დიდ პატივს სცემდა მისი ულმობელი კრიტიკოსის აკაკი წერეთლის ტალანტსაც.

მაგრამ, როგორც აღინიშნა, გრ. ორბელიანს ზოგჯერ მეტად მწარე, მკაცრი, მაგრამ სამართლიანი აზრიც გამოუთქვამს ზოგიერთ მწერალზე.

მართალია, გრ. ორბელიანი კრიტიკული სტატიების სახით ნაკლებად მონაწილეობდა ლიტერატურულ ცხოვრებაში, მაგრამ ფაქტია, რომ მან საჭიროდ ჩათვალა გიორგი წერეთლის შესახებ ვრცელი კრიტიკული წერილი დაეწერა.

გრიგოლ ორბელიანის ყურადღება დაიმსახურა გ. წერეთლის მოთხრობამ „კიკოლიკი, ჩიკოლიკი და კუდაბზიკა“, რომელიც პირველად სათაურით „მგზავრის წიგნები“ პირველი ოთხი „წიგნი“ გაზეთ „დროებამ“ 1867 წელს დაბეჭდა, ხოლო 1870 წელს V და VI „წიგნები“. 1873 წელს „მგზავრის წიგნები“ „კრებულმა“ მთლიანად გამოაქვეყნა. „დროებაში“ ნაწარმოები ხელმოუწერლად იბეჭდებოდა, ხოლო „კრებულში“ კი ხელმოწერით [ჭილაია 1964: 318].

გრ. ორბელიანმა „ძუელი სემინარისტის“ ფსევდონიმით „ცისკარის“ 1874 წლის № 9-10-ში დაბეჭდა სტატია „მგზავრობა სვანეთისაკენ – გ. წ.“ წერილში ავტორი, სამწუხაროდ, ძალიან მოკლედ ეხება განსახილველი ნაწარმოების მხატვრულ ღირსებებს და შემდეგ ძირითადი ყურადღება მწერლის ენაზე საზოგადოდ, მომეტებულად კი მართლწერის საკითხებზე აქვს გადატანილი, მაგრამ, ჩვენი აზრით, მისი ეს ლაკონიური შენიშვნებიც ძალიან საყურადღებოა. გიორგი წერეთლის ტიპებზე მსჯელობისას, საინტერესოა მისი ლაკონიური დახასიათებები.

გრ. ორბელიანს საკმაოდ მკაცრად და დაუნდობლად აქვს განხილული კიკოლიკის სტერეოტიპი; „იგი იყო ღარიბი, მრავლის მომთმენი და მამიებელი ლუკმა-პურის. თავისი შრომითა და ოფლით, და ამის გამო თავის თავზე მზრუნველი, ვიდრე საზოგადოებაზე

[ძუელი სემინარისტი 1874: 188-189]“.

როგორც ვხედავთ, მწერლის მიერ გამოთქმულ მოსაზრებაში ხაზგასმულია ის გარემოება, რომ ეკონომიკური ბაზის უქონლობის გამო, ადამიანს არ შეუძლია იყოს დამოუკიდებელი, იგი მუდამ პურს ეძებს და ამიტომ იძულებულია ბევრი რამ მოითმინოს და, უპირველეს ყოვლისა, საკუთარი ინტერესების დაცვაზე იზრუნოს.

ჩიკოლიცი, გრ. ორბელიანის თქმით, ფაქტობრივად მხოლოდ სიღარიბეს ებრძვის: „ჩიკოლიცი არის უსწავლელი, მაგრამ დიდად თავმომწონი, ცდილობს ყოველ შემთხვევაში თავი აჩვენოს სწავლულად და ამის გამო მოუღალავად რომავს, რაც მოხვდება ლაპარაკში, უყვარს ოხუნჯობა-მასხრობა, და ესეც ეძებს ამ ვეება ქვეყანაში სიღარიბის გამო საზრდოს“ [ძუელი სემინარისტი 1874: 189].

ჩვენი აზრით, ძალიან საინტერესოდ განიხილავს გრ. ორბელიანი მწერლის მიერ დახატული განათლებული ახალგაზრდის სახეს, რომლის პროტოტიპადაც თავად ავტორი – გ. წერეთელი უნდა ვიგულისხმოთ.

გრ. ორბელიანის თქმით, გ. წერეთელი აგვიწერს მაღალი ღირსებით შემკულ პიროვნებას, რომელიც სამართლის თავგამოდებული დამცველია. ამასთან, გრ. ორბელიანის აზრით, ეს გმირი ზედმეტად პოეტურია. მისი პატრიოტიზმი მაღალფარდოვანი ფრაზების წარმოთქმით უფრო განისაზღვრება, ვიდრე კონკრეტული საქმეებით.

გრ. ორბელიანი განსაკუთრებით უსვამს ხაზს იმ გარემოებას, რომ გ. წერეთლის მიერ ყოველი ღირსებით შემკული მისივე პროტოტიპი მძაფრად ეწინააღმდეგება კიკოლიცის მიერ ცოლის შერთვის გადაწყვეტილების მიღებას. გრ. ორბელიანის ამ მსჯელობაში გარკვევით იგრძნობა მისი გულწრფელი გაკვირვება გ. წერეთლის პოზიციით.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გრ. ორბელიანი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს გ. წერეთლის ენობრივ სტილს. იგი წერს: „მე არ შევხები ავტორის იდეას, არც მის მიმართვას, მე ვეძებ ქართულ მოთხრობაში მხოლოდ ქართული ენის სიწმინდეს“ [ძუელი სემინარისტი 1874: 194].

გრ. ორბელიანი უჩვეულო სკრუპულოზურობით განიხილავს გ. წერეთლის მოთხრობის ენას და როგორც მითითებულია სამეცნიერო ლიტერატურაში, მართალია, „სტატიაში თავი იჩინა „მამათა“ ბანაკის მოძველებულმა მრწამსმა ენის საკითხში, კერძოდ, ეს ითქმის ძველი ასოების ხმარების შესახებაც, რასაც თავგამოდებით იცავს გრ. ორბელიანი... მაგრამ აქვე უნდა დავძინოთ, რომ მიუხედავად სტატიის ზემოაღნიშნული ნაკლისა, ავტორის კონკრეტული ენობრივი ხასიათის შენიშვნები, გ. წერეთლის მისამართით, უმეტეს შემთხვევაში მართებულია“ [ორბელიანი 1935: 565].

სტატიაში, უპირველეს ყოვლისა, გრ. ორბელიანი აღნიშნავს, რომ აუცილებელია მწერალმა ის ენა, რომელზედაც წერს, ან თეორიულად, ან პრაქტიკულად იცოდეს და მეტად საინტერესოდ განმარტავს უბრალო გლეხის მიერ სწორი ქართულით მეტყველების მიზეზს: „...ეს მოდის იქიდან, რომ სიყრმიდანვე მას ესმის კანონიერი ლაპარაკი და პრაქტიკულად სწავლობს ენას“ [ძუელი სემინარისტი 1874: 196].

გრ. ორბელიანი მაღალ შეფასებას აძლევს ახალგაზრდა მწერლების მცდელობას, აღადგინონ ქართული ენის ღირსება და ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ: „არ ედებათ მათ ბრალი თუ ზოგიერთის ნაწერებში მოსჩანს შეცდომები, როგორც ენის თვისების, ეგრეცა მართლწერის“ [ძუელი სემინარისტი 1874: 196]. შეიძლება ითქვას, რომ გრ. ორბელიანი მართლაც თავისი მაღალი ინტელექტის შესაფერ დასკვნას აკეთებს, როდესაც ახალგაზრდა მწერლების ენობრივ შეცდომებს საოცრად ზუსტი და ლოგიკური მიზეზებით ხსნის: „მათ არ ჰქონიათ შემთხვევა ქართული ენის ღრმად შესწავლისა და ამ მიზეზით არ არიან ჩვეულნი

„სადმრთო წერილსა“, რომელიც არის მართლაც მოუღვეველი საუნჯე ჩვენი ენისა და რომელშიც მაღალი და ღრმა აზრებია გამოთქმული, ადვილი და მშვენიერი ფორმით“ [ძუელი სემინარისტი 1874: 196].

საყურადღებოა აგრეთვე გრ. ორბელიანის მოსაზრება საერთოდ კრიტიკის დანიშნულებაზე. მწერლის თქმით, „და რადგანაც არა რომელსამე ხელოვნებას, არა საქმეს არ მიეცემა უკეთესობა, თუ კრიტიკა არ მიეშველება მას ცხადად არ აჩვენებს ნაკლოვანებას და ურიგობას, ამის გამო მგონია, რომ ეხლა დროა, რომ კრიტიკამ მიაქციოს ყურადღება ჩვენს მართლწერასაც და თვით ენის თვისებასაც“ [ძუელი სემინარისტი 1874: 196].

ვფიქრობთ, საინტერესოა გრ. ორბელიანის შეხედულება ენის ხალხურობის თაობაზე, რომელიც ამ სტატიაშია გამოთქმული: „ხალხის ენა არის მხოლოდ მასალა შემუშავებული; ვიდრე დახელოვნებული მწერალი მასალასა მას არ გადაარჩევს, კარგსა უვარგისისაგან არ გაჰწმენდს, არ გაამშვენიერებს და დიდებულებითა არ აღიყვანს სალიტერატუროს სამფლობელოში; მერე იმ გალამაზებულ ენასა გაამშვენიერებულის ფორმითა გადმოჰსცემს მისა ხმარებულად ისევ იმასვე ხალხსა, რომელიცა არის პატრონი ენისა, და რომელიცა შეითვისებს იმას, ვითარცა საკუთრებასა; და ამ სახით უმეტეს და უმეტეს მშვენიერდება ხალხის ენა და მით უმეტეს ნათლდებაცა მისი გონება“ [ძუელი სემინარისტი 1874: 24]. როგორც ვხედავთ, გრ. ორბელიანის მიერ, მართლაც, შესანიშნავად არის ჩამოყალიბებული მოსაზრება ენის ხალხურობის თაობაზე და, ამდენად, გ. წერეთლის ნაწარმოების რამდენადმე უარყოფითი შეფასების მიუხედავად, გრ. ორბელიანს თავისი ნიჭისა და დიდი ერუდიციის შესაფერი ზოგადი მოსაზრებები აქვს გამოთქმული.

გრ. ორბელიანის აზრით, ჭეშმარიტად ხალხის საკუთრებად მწერლის ენა მხოლოდ მაშინ იქცევა, როცა ის თავის სულიერ ქურაში გაადნობს ხალხის მეტყველებას, მამასადამე, ენის შესაძლებლობების, მისი ენერჯის გამომხატველი, პირველ ყოვლისა, სალიტერატურო ენაა და მისი ნამდვილი შემოქმედი დიდი ხელოვანი, რომელსაც ცოდნასა და ოსტატობასთან ერთად უნდა ჰქონდეს „ნიჭი ბუნებითი“.

ისიც უნდა ითქვას, რომ გრ. ორბელიანის წერილს მთლიანობაში აშკარად ეტყობა დამაბულობა. ვფიქრობთ, იგი გამოწვეული უნდა იყოს იმ ეჭვით, რომელიც ავტორს აღუძრა 1871 წელს ხელმოუწერლად გავრცელებულმა ილია ჭავჭავაძის „გამოცანებმა“, კერძოდ, გრ. ორბელიანი ვარაუდობდა, რომ „გამოცანების“ ერთ-ერთი შესაძლო ავტორი გ. წერეთელი იყო.

ცნობილია, რომ „გამოცანების“ დაწერის საბაზი გახდა კონკრეტული ისტორიული ფაქტი – 1871 წელს თბილისში იმპერატორ ალექსანდრე II-ის სტუმრობისას მისთვის თავადაზნაურობის ყრილობის მიერ დადგენილი ადრესის ნაცვლად, თბილისში უნივერსიტეტის გახსნის თხოვნით, ახალი ადრესის მირთმევისა, რომელშიც კადეტთა კორპუსის გახსნას ითხოვდნენ [ჭავჭავაძე 1938: 387].

ახალმა თაობამ, ბუნებრივია, ძალიან მწვავედ განიცადა ასეთი ორპირობა და ილიას „გამოცანებიც“ სწორედ ამისი გამოძახილი გახლდათ. მართალია, „გამოცანებში“ ყველაზე რბილად სწორედ გრ. ორბელიანია გაკრიტიკებული, მაგრამ მან მაინც მტკივნეულად განიცადა ეს ყოველივე და დაწერა ლექსი „გამოცანების პასუხი“, რომელიც ფაქტობრივად „პასუხი შვილთას“ პირველ ვარიანტს წარმოადგენს [ორბელიანი 1935: 109-111, 157-158].

„გამოცანების პასუხში“ საკმაოდ მკაცრად არიან მოხსენიებულნი ახალი თაობის წარმომადგენლები:

ბევრი მოვიდნენ თქვენისთანები!

კოლო-ბუზები

ლიბერალები,

ცრუ პოეტები, პატრიოტები,
აკაკიები,
ბაკაკიები,

სიონელები, გოგოტელები [ორბელიანი 1935: 109-111, 157-158].

აღსანიშნავია, რომ გრ. ორბელიანის ჩვენ მიერ განხილულმა სტატიამ მწერლის თანამედროვეთა ყურადღება დაიმსახურა. კერძოდ, ცნობილი საზოგადო მოღვაწე და ჟურნალისტი მიხ. თუმანიშვილი თავის ვაჟს გიორგის 1875 წლის 21 იანვრით დათარიღებულ წერილში ატყობინებდა: „ინტერესით წაკითხვა შეიძლება მხოლოდ ძველი სემინარისტის სტატიისა, რომელიც ამჟღავნებს არა მარტო მის დიდ კრიტიკულ ტაქტს და ესთეტიკურ გემოვნებას, არამედ საუცხოო ფილოლოგიურ ცოდნას, რაც არ ჩამოუვარდება პროფ. ცაგარელის ცოდნას სისწორის და სიზუსტის მხრით [ჭავჭავაძე 1938: 106].

ჩვენი მხრიდან გვინდა აღვნიშნოთ, მიუხედავად იმისა, რომ გრ. ორბელიანი მკაცრად აკრიტიკებს გ. წერეთლის სტილს და, კერძოდ, მის მიერ იმერიზმების გამოყენებას, თავადაც არ არის დაზღვეული სხვადასხვა სახის ლაფსუსისაგან. მისი სტატია სავსეა არქაიზმებით, გვხვდება რამდენიმე ბარბარიზმიც, მაგალითად, „როგორ მოვიფიქრებდი, რომ იმერეთსში, სადაცა გვეგულებოდა ქართული ენა სიწმინდით შეურყვნელად შენახული, გამოჩნდებოდა მწერალი ასეთის გარდარეულის ენითა?“ [ძუელი სემინარისტი 1874: 30].

ვიცი დიდი ხარაკტერი უნდა მწერალსა...“ [ძუელი სემინარისტი 1874: 31].

აბა ახლა წაიკითხეთ საზარელი კარტინა...“ [ძუელი სემინარისტი 1874: 33]. და სხვ.

გრ. ორბელიანის სტატიის შეფასებისას გასათვალისწინებელია. როგორც ამას პროფ. აკ. გაწერელია მიუთითებს, რომ მასში „მოიპოვება მთელი რიგი ადგილები, რომლებიც თითქმის სიტყვასიტყვით იმეორებენ პლატონ იოსელიანის შეხედულებებს ქართული ენისა და საერთოდ სალიტერატურო მეტყველების ნორმების და სტილის შესახებ“ [გაწერელია 1965: 100]. შემდეგ მკვლევარი დაწვრილებით განიხილავს წერილის სტილისტურ თავისებურებებს და აღნიშნავს, რომ გრ. ორბელიანის ლექსში „ვერ ისწავლა მესხიმ წერა“, იგივე საყვედურებია გამოთქმული, რასაც მწერალი აღნიშნულ წერილში უსვამს ხაზს.

პროფესორი ანდრო ჭილაია თვლის, რომ „გრ. ორბელიანმა უგულვებელყო ნაწარმოების იდეურ-შინაარსული სიმახვილე, ხელაღებით დაიწუნა გ. წერეთლის სამწერლო ენა და, ამდენად, უარყო ამ ნაწარმოების იდეურ-ესთეტიკური მნიშვნელობა. ამასთან, ანდრო ჭილაია აღნიშნავს, რომ სტილისტური ლაფსუსებისაგან არც გრიგოლ ორბელიანის სტატია არ არის დაზღვეული, რადგან იგი უხვად ხმარობს არქაიზმებს და ბარბარიზმებიც კი გვხვდება. მკვლევრის დასკვნით: „გრ. ორბელიანმა ვერ ამოხსნა თხზულების შემეცნებითი და ესთეტიკური მთლიანობის შინაარსის ჭეშმარიტი ბუნება, ამიტომ მისი შეფასება ცალმხრივი აღმოჩნდა“ [ჭილაია 1964: 319].

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გ. წერეთელი დიდ ყურადღებას უთმობდა დრამატურგიას. მიუხედავად იმისა, რომ მისი პიესები არ არის განსაკუთრებული ღირებულების, მათ მაინც დიდი როლი შეასრულეს ქართული თეატრის გამდიდრებაში.

ლიტერატურა:

1. აბზიანიძე, გ. (1959). ნარკვევები XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიიდან. გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი.
2. გაწერელია, ა. (1965). რჩეული ნაწერები. ტ. II, გამომცემლობა „ლიტერატურა და ხელოვნება“, თბილისი.
3. დიმიტრიძე, ნ. (1871). „კრებული“, I და II წიგნი, „დროება“, №14.
4. მესხი, ს. (1871). „კრებული“ I და II წიგნი, „დროება“, №10.

5. ორბელიანი, გრ. (1959). თხზულებათა სრული კრებული. აკაკი გაწერელისა და ჯუმბერ ჭუმბურიძის შესავალი წერილებით, რედაქციითა და შენიშვნებით. გამომცემლობა „საბჭოთა მწერალი“, თბილისი.
6. ორბელიანი გრ. (1935). ლექსები მიხ. ზანდუკელის რედაქციით. სახ. გამომცემლობა ტფილისი.
7. სკანდელი, ნ. (1872). ჩვენი მწერლობა, „კრებული“, ოქტომბერი, ნოემბერი, დეკემბერი, თბილისი.
8. ფურცელაძე, ა. (1872). ათი მტერს ერთი მოყვარეს. „მნათობი“, № 10.
9. ძუელი სემინარისტი, (1874). „მგზავრობა სვანეთისაკენ“, გ. წ., „ცისკარი“, №9-10.
10. ჭავჭავაძე, ი. (1961). თხზულებათა სრული კრებული, ათ ტომად, პ. ინგოროყვას რედაქტორობით. ტ. I, თბილისი.
11. ჭავჭავაძე ი. (1938). ხელთუბნელი, სალიტერატურო-საზოგადოებრივი წარსულიდან, მიხ. თუმანიშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა, თბილისი.
12. ჭილაია, ან. (1964). გიორგი წერეთელი. შემოქმედების გზა. გამომცემლობა „ცოდნა“, თბილისი.
13. Тронский, И. М. (1983). История античной литературы.

Literary Criticism of the 1870s and Giorgi Tsereteli

Kajaia Manana

Georgian Technical University, Tbilisi

Abstract

The paper discusses personal, public and creative style of the Georgian writer and public figure of the 19th century, Giorgi Tsereteli, as assessed by the critics of the 70s of the 19th century.

We have an interesting creator in front of us. Giorgi Tsereteli, together with Ilia Chavchavadze and Akaki Tsereteli, from the 60s, i. e. from his youth until his death, carried the very heavy and responsible mission of an artist and, at the same time, of a teacher of the nation.

On the way of critical discussion of Giorgi Tsereteli, among the four periods, we would conditionally single out the 70s of the 19th century. Among the critical letters of these years, according to the materials available to us, we would attribute the first place to the letters of Nikoloz Dimitridze (N. D. Kifiani), which were published in ‘Droeba’ No. 8, No. 14 of 1871 in the column ‘Bibliography’. The article ‘Journey to Svaneti’ by Sergei Meskhi, Anton Furtsetadze, the venerable Georgian poet, ‘the king of the Georgian word’, is also discussed. He discussed Giorgi Tsereteli's story from the linguistic point of view with unusual scrupulousness.

To sum up, Giorgi Tsereteli's contemporary and generally first critics prepared the basis for a deep scientific study of Giorgi Tsereteli. In their critical thinking, in fact, almost all the issues, that have found deepening and proper scientific broad argumentation in our time, were raised.

Key words: public, style, dramatic, scrupulous, argumentation.